

ARAŞTIRMA

TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİNDE "İŞ SAĞLIĞI" NIN YERİ VE ÖNEMİ: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ*

Ömür Çınar ELÇİ*, Ahmet Can BİLGİN**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, toplu iş sözleşmeleri kapsamında ele alınan "iş sağlığı" konularının değerlendirilmesidir. Araştırma örneği olarak 1996-1997 yılları arasında İzmir'de imzalanan 67 toplu iş sözleşmesi alınmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin %74.6'sında işçi sağlığı konularının, %46.3'ünde ise iş güvenliği konularının yer almadığı saptanmıştır (p: 0.0012). Kapsama oranı %75.0'in altında olan sözleşmelerde güvenlik konuları anlamlı olarak daha fazla yer almaktaydı (p: 0.04632). 50'den az işçiye yönelik imzalanan sözleşmelerde sağlık ve güvenlik konuları çok daha az yer almaktaydı. Sözleşmelerde öncelik verilen konular zorunlu yasal hükümlerin tekrarı niteliğindeki maddelerdi.

Anahtar Kelimeler: Toplu iş sözleşmesi, iş sağlığı.

SUMMARY

Occupational Health Issues Covered By Collective Agreements

Aim of this study was to evaluate "occupational health" issues in collective agreements. 67 agreements which were signed in İzmir between 1996-1997 were selected as a study sample. There was not any health related articles in 74.6% and any safety issues in 46.3% of all agreements (p: 0.0012). Agreements with covering ratio below 75.0% men-

tioned more safety related issues and the difference was significant (p: 0.04632). Health and safety issues were significantly less mentioned in the agreements signed for the number of workers comprised below 50. Priority issues in general was not more than repeating obligatory legal judgments.

Key Words: Collective agreements, occupational health.

GİRİŞ

Toplu iş sözleşmeleri, işçinin örgütsel kazanımlarının en somut göstergesi ve son ürünüdür. İşçinin daha iyi koşullarda, emeğinin karşılığını alarak ve insanca yaşamasının güvencesi olarak kabul edilen toplu iş sözleşmeleri, çalışma yaşamı dinamiklerinin irdelenmesi açısından da önem taşımaktadır. Örgütlenmenin temel hedefi, işçinin kendi çalışma ortamı hakkında belirleyici olması ve işçi olmaktan kaynaklanan doğal kazanımlarını güvence altına alabilmesidir. Bu anlamda, işçinin iş sağlığı açısından da iyi koşullara sahip olmasının temel belirleyicilerinden birisi, etkin ve kapsamlı toplu iş sözleşmelerine sahip olmasıdır. Ülkemizde bu konuda yürürlükte olan yasalar incelendiğinde, teknik açıdan yeterli oldukları söylenebilir. Fakat önlemlerin alınabilmesi için gerekli koşulların sağlanması konusunda işçi sendikalarının yetersiz kaldıkları görülmektedir (Koç Y., 1994: 256; TTB 1991:26). Ülkemizdeki toplu iş sözleşmeleri genel olarak ücretin belirlenmesi ile ilgili hükümleri ayrıntıları ile içermekte fakat iş sağlığı konularına yeterince yer vermemektedirler (Süzek S., 1985: 77).

Bu çalışma 1996-97 döneminde İzmir ilinde yapılan toplu iş sözleşmelerini bu açıdan irdelemeyi hedeflemektedir.

* Bu çalışma, 20-23 Nisan 1998 tarihleri arasında yapılan III. Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur

** Yard.Doç.Dr., Dokuz Eylül ÜTF. Halk Sağlığı AD, Öğretim Üyesi

*** Dr., Dokuz Eylül ÜTF. Halk Sağlığı AD

AMAÇ

Toplu iş sözleşmeleri kapsamında ele alınan "iş sağlığı" konularının nicel ve nitel olarak değerlendirilmesi ve farklı iş kolu ve sendikaların bakış açılarının irdelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışmaya, İzmir ilinde 1996-1997 yıllarını kapsayan iki yıllık süre içinde yapılan toplu iş sözleşmelerinin alınmasına karar verilmiş ve bu amaçla, İzmir Bölge Çalışma Müdürlüğü kayıtları ve Tuba Ajans Bültenleri incelenmiştir. Ön çalışma sonucunda, belirlenen süre içinde İzmir'de yapılan 85 toplu iş sözleşmesi saptanmıştır. İzmir Bölge Çalışma Müdürlüğü kayıtlarında bu sözleşmelerden 67'sinin tam metinlerine ulaşılmış ve çalışmaya alınmıştır (%78.8). Toplu iş sözleşmeleri; iş kolu, sendika, konfederasyon, işçi sayısı gibi değişkenlere göre sınıflandırılıp, kapsadıkları iş sağlığı (işçi sağlığı ve iş güvenliği) konuları açısından değerlendirilmiştir. İş sağlığı, sağlık ve güvenlik konularını bütüncül bakış açısı ile kapsayan bir disiplindir. Ancak sendikalar bu konuyu toplu iş sözleşmelerinde "işçi sağlığı" ve "iş güvenliği" başlıkları altında incelemektedirler. Bu çalışmada, sendikaların konuya bakış açılarının net olarak ortaya konabilmesi amacı ile, toplu iş sözleşmelerindeki yaklaşımla sağlık ve güvenlik konuları ayrı başlıklarla irdelenmiştir. Bu yaklaşıma göre toplu iş sözleşmelerinde ele alınan konu başlıkları şunlardır;

Sağlık	Güvenlik
Sağlık kontrolü	Personel malzeme
Süt yoğurt dağıtımı	Kayıt
İş yeri temizliği	Kaza bildirim
Sağlık çalışanları	İSİG Tüzüğü
Kişisel hijyen	İSİG Kurulları
Hastalık bildirim	Koruyucu malzeme
Emzirme izni	Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü

Bu başlıklara ek olarak iş yerine ya da iş koluna özgü özel hükümler ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Verilerin değerlendirmesi, SPSS 6.0 programı kullanılarak yapılmıştır.

BULGULAR

1996-97 döneminde İzmir ilinde yapılan ve çalışmaya alınan 67 toplu iş sözleşmesi, 17 farklı sendika tarafından 9 iş kolunda imzalanmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin iş kolu ve bağlı oldukları konfederasyonlara göre dağılımları, Tablo 1. ve 2.'de görülmektedir.

Tablo 1: Toplu İş Sözleşmelerinin İş Kollarına Göre Dağılımı

İş kolu	%
Petrokimya	3.0
Gıda	13.4
Dokuma	3.0
Deri	1.5
Ağaç	3.0
Metal	3.0
Kara Taşıma	25.4
Konaklama	6.0
Genel Hizmet	41.8
Toplam	100.0

Toplu iş sözleşmelerinin 44'ü (%65.7) işyeri düzeyinde, 23'ü ise (%34.3) işletme düzeyinde imzalanmıştır. Yine toplu iş sözleşmeleri, çalışan işçi sayısı açısından değerlendirildiğinde, toplu iş sözleşmelerinin %62.7'sinin 50'den az işçi çalıştıran işyerlerinde imzalandığı görülmektedir. İş sağlığı ve riskler açısından öncelikle ele alınması gereken küçük ölçekli işyerlerinin böylesi yüksek bir oranda saptanmış olması, çalışmanın sonuçlarının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Tablo 2: Toplu İş Sözleşmelerinin Konfederasyonlara Göre Dağılımı

Konfederasyon	%
Türk-İş	80.6
DİSK	11.9
Hak-İş	7.5
Toplam	100.0

Toplu iş sözleşmeleri genel olarak değerlendirildiğinde, %74.6'sında işçi sağlığı ile ilgili konuların, %46.3'ünde ise iş güvenliği ile ilgili konuların yer almadığı görülmektedir. Yapılan genel değerlendirme sonucunda, toplu iş sözleşmelerinin iş güvenliği konularına, işçi sağlığı konularına göre çok anlamlı düzeyde ağırlık verdikleri saptanmıştır (χ^2 McNemar: 10.4516 p: 0.0012).

Bu yaklaşımla, işletme ve işyeri düzeyinde imzalanan sözleşmeler arasında fark bulunmamasına karşın; hedef işçi sayısı ve kapsama oranı farklı olan toplu iş sözleşmeleri arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Toplu iş sözleşmelerinin imzalandığı işyerlerinde sendikaların kapsama oranları ile işçi sağlığı ve iş güvenliği konularının varlığı karşılaştırıldığında, ilginç sonuçlar elde edilmek-

tedir. Kapsama oranı %75.0'in altında olan işyerlerinde imzalanan sözleşmelerde, iş güvenliği konularının anlamlı düzeyde daha fazla yer aldığı belirlenmiş (χ^2 Yates': 3.96993 sd. 1 p: 0.04632); iş sağlığı konuları açısından ise anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Hedeflediği işçi sayısı 50'den az olan toplu iş sözleşmelerinde hem iş sağlığı, hem de iş güvenliği konularına çok anlamlı düzeyde daha az yer verildiği ise, Tablo 3 ve 4'de görülmektedir.

Tablo 3: Sözleşmelerde İşçi Sağlığı Konularının Bulunma Durumunun İşçi Sayısına Göre Dağılımı

İşçi Sayısı	Var		Yok		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	
50'den az	3	7.1	39	92.9	42
50 ve fazla	14	56.0	11	44.0	25
Toplam	17	25.4	50	74.6	67

χ^2 Yates' : 17.26012 sd. 1 p: 0.00003

Aynı değerlendirme iş kolları temel alınarak yapıldığında; "dokuma" ve "ağaç" iş kollarına ait toplu iş sözleşmelerinde iş sağlığı konularına, "konaklama" iş koluna ait toplu iş sözleşmelerinde ise iş güvenliği konularına hiç yer verilmediği; "kara taşıma" ve "genel hizmet" iş kollarına ait toplu iş sözleşmelerinin %90.0'dan fazlasında iş sağlığı konularının, yine "kara taşıma" iş koluna ait toplu iş sözleşmelerinde %90.0'dan fazlasında iş güvenliği konularının bulunmadığı saptanmıştır.

Tablo 4: Sözleşmelerde İş Güvenliği Konularının Bulunma Durumunun İşçi Sayısına Göre Dağılımı

İşçi Sayısı	Var		Yok		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	
50'den az	18	42.9	24	57.1	42
50 ve fazla	18	72.0	7	28.0	25
Toplam	36	53.7	31	46.3	67

χ^2 Yates' : 4.24575 sd. 1 p: 0.03935

Toplu iş sözleşmeleri konfederasyon bazında değerlendirildiklerinde; aralarında anlamlı bir farklılık olmamasına karşın. DİSK'e bağlı sendikalarca imzalanan toplu iş sözleşmelerinde hem iş sağlığı hem de iş güvenliği ile ilgili konulara diğer konfederasyonlara göre daha fazla önem verildiği saptanmıştır (Tablo 5.).

Toplu iş sözleşmeleri kapsamında yer alan iş sağlığı konularının nitelikleri incelendiğinde elde edilen sonuçlar, Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 5: İlgili Konuların Bağlı Sendikalarca İmzalanan Toplu İş Sözleşmelerinde Bulunma Durumu (%)

Konfederasyon	İşçi Sağlığı	İş Güvenliği
DİSK	50.0	87.5
Türk-İş	22.2	48.1
Hak-İş	20.0	60.0

Tablo 6: Toplu İş Sözleşmeleri Kapsamında Ele Alınan İş Sağlığı Konuları

Konu	Toplu İş Sözleşmesi Sayısı	
	Sayı	%
İş kazası bildirim	27	40.3
İSİG Kurulları	19	28.4
İSİG Tüzüğü	11	16.4
Düzenli sağlık kontrolü	11	16.4
Koruyucu malzeme	10	14.9
Süt,yoğurt dağıtımı	9	13.4
Ağır ve Teh. İş. Tüz.	6	9.0
İşyeri temizliği	4	6.0
Sağlık personeli	3	4.5
Sağlık kayıtları	2	3.0
İşyerine özel hüküm	1	1.5

Yapılan bu değerlendirme sonucu, toplu iş sözleşmelerinde yer alması pratik olarak bir anlam ifade etmeyen ve uygulanması yasal zorunluluk olan konulara öncelik verildiği görülmektedir; oysa bir toplu iş sözleşmesinde iş yerine özel sağlık ve güvenlik sorunlarına yönelik hükümlerin yer alması beklenirken bu yaklaşımın sadece bir toplu iş sözleşmesinde bulunması düşündürücüdür. "İşçilere süt-yoğurt dağıtılması" gibi sağlık ve güvenlik açısından hiçbir önem taşımadığı bilimsel olarak kanıtlanmış bir konunun, "işyeri temizliği", "sağlık personeli" ve "sağlık kayıtları" gibi konulardan daha fazla yer alması da dikkat çekicidir.

SONUÇ

Diğer konularda olduğu gibi iş sağlığı alanında da, yasaların uygulanabilmesi ve çalışma ortamı ve koşullarının iyileştirilmesi açısından büyük önem taşıyan toplu iş sözleşmeleri yeterli etkinliği sağlayamamaktadır. 1980'lerin başında 191 toplu iş sözleşmesi üzerinde yapılan bir çalışmada da iş sağlığı konularının yeterince ele alınma-

diği ve işçi sendikalarının bu konudaki ihmalleri vurgulanmıştır (TTB, 1993: 51). Yazık ki aradan geçen yaklaşık yirmi yıl süresince, toplu iş sözleşmelerinin etkinliği konusunda bir gelişme sağlanamamıştır. Bu da 12 Eylül sonrası uygulamaların olumsuz etkilerinden çok, işçi sendikalarının bu konuyu ne denli ihmal ettiklerini açıkça göstermektedir (Koray M., Topçuoğlu A., 1995: 181-182).

Görüldüğü gibi sendikalar toplu iş sözleşmelerini imzalarken, yeterli olmamakla birlikte iş güvenliği konularına işçi sağlığı konularından çok daha fazla önem vermektedirler. Ülkemizdeki işçilerin yaklaşık %80'inin çalıştığı ve iş sağlığı açısından öncelikli risk grubu içinde bulunan 50'den az işçi çalıştıran işyerlerinde imzalanan toplu iş sözleşmelerinde ise durum daha da vahimdir. Bu saptamanın en çarpıcı örneği toplu iş sözleşmelerinde "sağlık kontrolleri" ile ilgili hükümlerin bulunma durumudur (Tablo 7).

Tablo 7: Sözleşmelerde "Sağlık Kontrolü" Hükümlerinin Bulunma Durumunun İşçi Sayısına Göre Dağılımı

İşçi Sayısı	Var		Yok		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	
50'den az	1	2.4	41	97.6	42
50 ve fazla	10	40.0	15	60.0	25
Toplam	11	16.4	56	83.6	67

Fisher Kesin Testiteki yönlü p : 0.00011

Görüldüğü gibi 50'den az işçi çalıştıran işyerlerine yönelik toplu iş sözleşmelerinde "sağlık kontrolü" ile ilgili hükümler çok anlamlı düzeyde ihmal edilmiştir. Bu işyerlerinde verilmesi gereken iş sağlığı hizmetleri açısından ciddi bir yasal boşluk vardır ve bu açık ancak işçi örgütlenme-

sinin etkin çalışması ile kapatılabilir. Ne yazık ki elde edilen sonuç bu konunun da diğer iş sağlığı konuları gibi toplu iş sözleşmelerinde dikkate alınmadığını göstermektedir.

Zaten yetersiz olan iş sağlığı hükümleri nitel olarak incelendiğinde durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Uygulanması zorunlu olan yasal hükümlerin tekrarından öte pratik bir anlam ifade etmeyen sözleşme hükümleri %85.1 gibi büyük bir oranda bulunmaktadır. Buna karşın, toplu iş sözleşmelerinin gerçek işlevine uygun "işyerine özel hüküm" içeren sadece bir sözleşmenin (%1.5) bulunması, konunun ne denli ihmal edildiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri eksikliklerin giderilebilmesi için işçi sendikalarının bünyelerinde "iş sağlığı" alanında uzman çalışanlar bulundurmaları büyük önem taşımaktadır (Koç Y., 1994: 169-170, 256).

Ülkemizde iş sağlığı hizmet örgütlenmesinin yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu konudaki eksikliklerin giderilmesinde, işçilerin örgütlü gücü olan işçi sendikalarının çabaları büyük önem taşımaktadır. Oysa bu çalışma, işçi sendikalarının bu konudaki etkinliklerini gözden geçirmeleri gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Koç, Y., (1994), "Sendikal Eğitim Notları", Öteken Yayınları, 1. Basım. Ankara.

Koray M., Topçuoğlu A., (1995), "Sosyal Politika", Ezgi Kitabevi Yayınları, 3. Basım. Bursa.

Süzek S., (1985), "İş Güvenliği Hukuku", Savaş Yayınları, 1. Basım. Ankara.

TTB, (1991), 2. Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi, TTB, İzmir.

TTB, (1993), İş Hekimliği Ders Notları, 3. Basım, TTB, Ankara.